

Ny ordning för att främja god sed och hantera oredlighet i forskning

Betänkande av Oredlighetsutredningen

Stockholm 2017

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2017:10

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2017

ISBN 978-91-38-24561-3

ISSN 0375-250X

Till statsrådet

Helene Hellmark Knutsson

Regeringen beslutade den 1 oktober 2015 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att undersöka behovet av en ny hantering av ärenden som rör utredning av oredlighet i forskning och lämna förslag som säkerställer en tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet.

I uppdraget har bl.a. ingått att kartlägga hur oredlighet i forskning hanteras i andra länder samt att utreda hur begreppen god sed och oredlighet i forskning används och hur universitets och högskolors ansvar för upprätthållande av god sed i forskningen vid behov kan förtydligas. Utredningen har även haft i uppdrag att göra en översyn av verksamheten vid Expertgruppen för oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden och vid behov föreslå en ny ändamålsenlig organisation för oberoende utredningar av oredlighet i forskning. Vidare har utredningen haft i uppdrag att föreslå hur rättssäkerheten vid bedömning av misstänkt oredlighet ska kunna garanteras och att lämna nödvändiga författningsförslag. (Dir. 2015:99)

Den 1 oktober 2015 förordnades professor Margaretha Fahlgren som särskild utredare.

Utredningen har antagit namnet Oredlighetsutredningen (U 2015:07).

Som sakkunniga i utredningen förordnades från och med den 25 november 2015 departementssekreteraren Magnus Granlund (Utbildningsdepartementet) och kanslirådet Maria Wästfelt (Utbildningsdepartementet). Som experter förordnades från och med samma datum professor Anders Ekbom (Karolinska institutet), forskaren Bassam Michel El-Khoury (Socialstyrelsen), docent Stefan Eriksson (Uppsala universitet), professor Eva Forssell Aronsson

(Göteborgs universitet), avdelningschefen Charlotte Hall (Statens beredning för medicinsk och social utvärdering), biträdande avdelningschefen Mikael Herjevik (Universitetskanslersämbetet), lektor Fredrik Karlsson (Högskolan Dalarna), professor Olle Lundin (Uppsala universitet) och avdelningschefen Maria Thuvesson (Vetenskapsrådet).

Som sekreterare i utredningen anställdes från och med den 1 november 2015 rådmannen Lars Elfving, från och med den 1 januari 2016 kanslirådet Carolina Östgren och från och med den 1 oktober 2016 fd kammarrättsrådet Lars-Åke Ström.

Genom tilläggsdirektiv som beslutades den 6 oktober 2016 har tiden för redovisning av uppdraget förlängts från den 25 november 2016 till den 28 februari 2017. (Dir. 2016:87)

Härmed överlämnar utredningen sitt betänkande *Ny ordning för att främja god sed och hantera oredlighet i forskning* (SOU 2017:10).

Uppdraget är med detta slutfört.

Uppsala i februari 2017

Margaretha Fahlgren

/ Lars Elfving
Lars-Åke Ström
Carolina Östgren

Innehåll

Sammanfattning	13
Summary	23
1 Författningsförslag.....	33
1.1 Förslag till lag om prövning av oredlighet i forskning	33
1.2 Förslag till lag om ändring i högskolelagen (1992:1434)	38
1.3 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	39
1.4 Förslag till förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100)	41
1.5 Förslag till förordning med instruktion för Oredlighetsnämnden	43
1.6 Förslag till förordning om ändring i förordning (2007:1068) med instruktion för Centrala etikprövningsnämnden.....	45
2 Utredningens uppdrag och genomförande	47
2.1 Utredningens uppdrag.....	47
2.2 Utgångspunkter och begränsningar av uppdraget enligt kommittédirektivet	48
2.3 Utredningens uppdrag i ett vidare perspektiv.....	49
2.4 Utredningsarbetet.....	52
2.5 Betänkandets disposition.....	53

3	Vad är god sed och oredlighet i forskning?	55
3.1	Vad är forskning?	55
3.2	Forskningens utförare och finansiering.....	57
3.3	Vad är god forskningssed?	59
3.3.1	God forskningssed handlar om etik, moral och professionalitet	59
3.3.2	Internationella förhållanden	61
3.3.3	Svenska förhållanden.....	62
3.4	Vad är oredlighet i forskning?	63
3.4.1	En historisk bakgrund	63
3.4.2	Från forskningsfusk till oredlighet i forskning	64
3.4.3	Vad betyder ”oredlighet”?	66
3.4.4	Definitioner	66
3.4.5	Hur förhåller sig oredlighet till god sed i forskning?	69
3.5	Hur används begreppen god sed och oredlighet i forskning hos forskningsutförarna?	70
3.6	Förekomst av oredlighet i forskning.....	70
3.6.1	Hur vanligt förekommande är oredlighet i forskning?	70
3.6.2	Har förekomsten av oredlighet i forskning ökat?.....	72
3.6.3	Varför förekommer oredlighet i forskning?.....	74
4	Tidigare utredningsarbete och nuvarande system	77
4.1	Tidigare utredningsarbete	77
4.2	Ansvar för upprätthållande av god sed i forskningen	83
4.2.1	Vilket ansvar har forskningsutföraren?	83
4.2.2	Vilket ansvar har den enskilde forskaren?	85
4.3	Utredningar av misstänkt oredlighet i forskning	85
4.3.1	Reglering.....	85
4.3.2	I praktiken	86
4.4	Översyn av verksamheten vid Expertgruppen för oredlighet i forskning	88

4.4.1	Reglering	88
4.4.2	Verksamhet	89
5	Andra länders system för hantering av misstänkt oredlighet i forskning	93
5.1	Ingen enhetlig modell för hantering av misstänkt oredlighet i forskning	93
5.2	Danmark.....	94
5.3	Finland.....	97
5.4	Norge.....	99
5.5	Nederländerna.....	102
5.6	Storbritannien	102
5.7	Tyskland	103
5.8	USA	105
5.9	Österrike	107
5.10	Internationellt arbete	108
6	Problem och allmänna överväganden	109
6.1	Problem med den nuvarande ordningen.....	109
6.1.1	Alltför stora olikheter i utredningar och konsekvenser av oredlighet i forskning.....	109
6.1.2	Problem kring tilltron till utredningar av oredlighet inom den egna organisationen	112
6.1.3	Svårt att upprätthålla utredningskompetens.....	112
6.1.4	Inte tillräckligt god rättssäkerhet för de som anmäler och de som blir anmälda	113
6.1.5	Universitet och högskolor arbetar inte tillräckligt systematiskt med frågor om god forskningssed	113
6.1.6	Oklart syfte med att göra utredningar om oredlighet	114
6.2	Utgångspunkter för utredningens förslag	114

6.2.1	Förslagets huvudsakliga syfte är att värna forskningens tillförlitlighet och kvalitet, allmänhetens förtroende för forskningen samt god forskningssed	115
6.2.2	Målbilder och ramar	116
7	En nationell nämndmyndighet för prövning av oredlighet i forskning	117
7.1	Alternativ för en förändrad organisation för utredningar av oredlighet i forskning.....	117
7.1.1	Alternativ 1 – Det nuvarande systemet behålls med vissa kompletteringar.....	118
7.1.2	Alternativ 2 – Utredningar av oredlighet i forskning görs överklagbara till en särskild överklagandenämnd	119
7.1.3	Alternativ 3 – Ett nationellt organ får en mer tydlig och självständigt utredande roll av oredlighet i forskning	121
7.1.4	En nationell myndighet för prövning av oredlighet i forskning bör inrättas	123
7.2	Organisationsform	125
7.2.1	Utredningsorganet ska vara en självständig myndighet.....	125
7.2.2	Myndigheten ska vara en nämndmyndighet.....	126
7.2.3	Myndighetens namn	128
8	En nationell definition av oredlighet i forskning	129
8.1	En nationell definition ska beslutas i lag.....	129
8.1.1	Utgångspunkter	129
8.1.2	Fördelar med en lagreglering.....	130
8.1.3	Nackdelar med en lagreglering.....	131
8.1.4	Bedömning och förslag.....	132
8.2	Termen ”oredlighet i forskning” bör alltså användas.....	132
8.3	Förslag till nationell definition av oredlighet i forskning ..	134
8.3.1	Definitionens objektiva sida.....	134
8.3.2	Definitionens subjektiva sida	149

9	Ytterligare avgränsningar – vem och vad ska kunna prövas av den nationella nämnden?	153
9.1	Vilken verksamhet?	154
9.2	Vilka forskningsutförare?	157
9.2.1	Statliga universitet och högskolor	158
9.2.2	Enskilda utbildningsanordnare som har tillstånd att utfärda vissa examina	159
9.2.3	Övriga statliga myndigheter	161
9.2.4	Kommuner och landsting	162
9.2.5	Övrig statlig och kommunal verksamhet	164
9.2.6	Privata forskningsutförare	164
9.2.7	Forskning med offentlig finansiering	166
9.3	Utredning av misstänkt oredlighet utomlands och i internationella forskningssamarbeten	168
9.3.1	Exempel på internationella forskningssamarbeten	168
9.3.2	Utredning av oredlighet i internationella forskningssamarbeten	169
9.3.3	Nuvarande svenska reglering	170
9.3.4	Överväganden och slutsats	170
9.3.5	Övriga kommentarer	172
9.4	Bör det finnas en bortre gräns för när utredningar ska få initieras?	173
9.4.1	En jämförelse med andra regleringar	174
9.4.2	Argument för och emot en bortre gräns	175
9.4.3	Överväganden och slutsats	176
10	Mer om utredningarna om oredlighet i forskning	179
10.1	Inledande av utredningarna	179
10.1.1	Forskningsutförarna ska ha skyldighet att anmäla	180
10.1.2	Enskilda ska ha möjlighet att anmäla	181
10.1.3	Den nationella nämnden ska själv kunna initiera ärenden	183
10.1.4	Överlämnande av ärenden till forskningsutföraren	183

10.2	Genomförande av utredningarna.....	184
10.2.1	Förvaltningslagens tillämplighet	184
10.2.2	Utredningarna bör handla om både forskningen, forskarna och forskningsutföraren	185
10.2.3	Den nationella nämndens respektive forskningsutförarnas roll	186
10.2.4	Befogenheter för nämnden och uppgiftslämnarskyldighet för forskningsutförarna	187
10.3	Beslut.....	189
10.3.1	Den nationella nämnden fattar beslut.....	190
10.3.2	Beslutets innehåll	190
10.3.3	Nämnden bör inte fatta beslut om arbetsrättsliga eller andra konsekvenser	192
10.4	Vad händer efter den nationella nämndens beslut?	194
10.4.1	Berörda instanser ska informeras	194
10.4.2	Åtterrapporering till nämnden	195
10.5	Forskningsfinansiärernas roll	196
11	Mer om den nationella nämndens uppgifter och organisation	197
11.1	Den nationella nämndens uppgifter	197
11.2	Nämndens sammansättning.....	198
11.3	Arbetsformer, beredningsorganisation och värdmyndighet	202
11.3.1	Arbetsformer och beredningsorganisation.....	203
11.3.2	Värdmyndighet.....	204
12	Sekretess	207
12.1	Utgångspunkter.....	207
12.1.1	Rätt att ta del av allmänna handlingar	207
12.1.2	Rätt till partsinsyn i mål eller ärenden	209
12.2	Överväganden och förslag	210
12.2.1	Skyddet för enskild	210

12.2.2	Skyddet för den som öppet anmäler oredlighet ..	212
12.2.3	Skyddet för den som utpekats som oredlig.....	215
12.2.4	En kompletterande bestämmelse om överföring av sekretess	217
12.2.5	Behov av sekretess under utredningstiden.....	220
13	Överklagande m.m.....	223
13.1	Rätt till överklagande.....	223
13.1.1	Möjligheten att överklaga	224
13.1.2	Vem kan överklaga?.....	225
13.1.3	Var ska överklaganden prövas?.....	225
13.2	Särskilt om omprövningsrätt.....	227
13.2.1	Bakgrund.....	227
13.2.2	Överväganden	229
14	Upprätthållande av god sed	231
14.1	Förtydligande av forskarnas och forskningsutförarnas ansvar för att forskning sker i enlighet med god forskningssed	231
14.2	God forskningssed för Sverige.....	235
14.3	Nya uppgifter för statliga universitet och högskolor gällande frågor om god forskningssed.....	239
14.3.1	Riktlinjer för hantering av avvikelser från god forskningssed.....	240
14.3.2	Främjande av medarbetares möjligheter att få råd och stöd i frågor om god forskningssed och avvikelser från sådan sed.....	243
14.4	Årlig rapportering och sammanställning av avvikelser från god forskningssed	245
15	Övriga förslag.....	249
15.1	Medel för forskning om oredlighet i forskning	249
15.2	Uppföljning och utvärdering	250

16	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	251
16.1	Ikraftträdande	251
16.2	Övergångsbestämmelser	252
17	Förslagets konsekvenser	255
17.1	Allmänt om förslagets syfte	255
17.2	Regelmässiga konsekvenser	255
17.3	Ekonomiska konsekvenser	257
17.3.1	Staten	257
17.3.2	Kommuner och landsting	262
17.3.3	Enskilda utbildningsanordnare, statliga bolag och stiftelser samt kommunala bolag, föreningar och stiftelser	262
17.4	Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen	263
17.5	Konsekvenser för personlig integritet	264
17.6	Övriga konsekvenser	264
18	Författningskommentar	265
18.1	Förslaget till lag om prövning av oredlighet i forskning....	265
18.2	Förslaget till lag om ändring i högskolelagen (1992:1434)	275
18.3	Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	276
 Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2015:99	279
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2016:87	289
Bilaga 3	Sammanfattning av enkät till universitet och högskolor	291

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen har haft i uppdrag att undersöka behovet av en ny hantering av ärenden som rör utredning av oredlighet i forskning och lämna förslag som säkerställer en tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet.

I uppdraget har bl.a. ingått att kartlägga hur oredlighet i forskning hanteras i andra länder samt att utreda hur begreppen god sed och oredlighet i forskning används och hur universitets och högskolors ansvar för upprätthållande av god sed i forskning vid behov kan förtydligas. Utredningen har också haft i uppdrag att göra en översyn av verksamheten vid Expertgruppen för oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden.

Utredningsarbetet

Utredningen har haft enskilda samråd med en stor mängd företrädare för forskningsutförare, myndigheter och vetenskapliga sammanslutningar. Vi har också genomfört en enkätundersökning bland universitet och högskolor om oredlighet och god sed i forskning, anordnat en hearing dit representanter för forskarsamhället och myndigheter bjöds in samt besökt Norge och Danmark och haft kontakt med Forskningsetiska delegationen i Finland för att närmare granska erfarenheterna av de tre ländernas system för utredning av misstankar om oredlighet i forskning.

Utredningen har arbetat i en tid då frågan om oredlighet i forskning och dess konsekvenser har fått stor medial uppmärksamhet i Sverige. Bland de länder som utredningen har studerat finns flera exempel på att inhemska oredlighetsskandaler har fått skärpta regelverk som följd. De företrädare för forskarsamhället och

myndigheter som vi har mött under utredningsarbetet har också ofta, i linje med utredningens direktiv, gett uttryck för en önskan om ett tydligare och mer rättssäkert system för utredningar av oredlighet i forskning. Samtidigt har det rests farhågor om att ett enda uppmärksammat oredlighetsfall kan ge en felaktig bild av tillståndet i svensk forskning.

Om god sed och oredlighet i forskning

Begreppet *god forskningssed* har definierats som de samlade etiska kraven på hur god forskning bör bedrivas. Kraven har sin förankring i samhällets etiska normer och värderingar. De handlar bl.a. om att forskaren ska tala sanning om sin forskning, medvetet granska och redovisa utgångspunkterna för sina studier, öppet redovisa metoder och resultat, inte stjäla forskningsresultat från andra, hålla god ordning i sin forskning och sträva efter att bedriva sin forskning utan att skada människor, djur eller miljö. I Sverige och internationellt finns en stor uppsättning riktlinjedokument om god forskningssed.

Vissa allvarigare avvikelser från god forskningssed brukar betecknas *oredlighet i forskning*. Det finns inte någon allmänt accepterad uppfattning om exakt vilka avvikelser som omfattas av begreppet. Vår enkätundersökning visar att det bland de svenska lärosätena inte råder någon samsyn i denna fråga. I de flesta svenska och utländska definitioner är dock kärnan i begreppet fabricering, förfalskning och plagiering (FFP).

Under perioden 2010–2015 utredde svenska universitet och högskolor sammanlagt 110 fall av vad man bedömde som misstänkt oredlighet i forskning. I 16 av fallen konstaterades oredlighet, vilket innebär ett snitt på 2,7 fall per år. Mycket talar för att problemet med oredlighet är mer omfattande än antalet prövade fall, men det finns inga säkra studier som visar på hur vanligt förekommande det är. Ambitioner, fåfänga, fartblindhet, ökad konkurrens, publiceringshets, ny teknik m.m. är faktorer som lyfts fram i den akademiska litteraturen och debatten som möjliga förklaringar till varför forskare är oredliga.

Vem har ansvar för att upprätthålla god forskningssed?

Den enskilda forskarens eget etiska ansvar utgör grunden för all forskningsetik och forskningsetik handlar i stor grad om hur enskilda forskare ska eller bör uppträda. Forskarna har alltså ett stort ansvar för att utföra forskningen i enlighet med god forskningssed. Detta ansvar delar de med sina arbetsgivare, forskningsutförarna. Forskningsutförarna bör t.ex. se till att forskarna får utbildning i god forskningssed, att forskningsmiljöer är sunda och att forskarna har tillgång till adekvata verktyg för dokumentation och arkivering av forskningen. Ansvaret för att upprätthålla god sed i forskningen följer av forskningsetiska riktlinjer och dokument som snarast är av moralisk och inte rättslig art. För statliga universitet och högskolor gäller även bestämmelser i högskolelagen om att vetenskapens trovärdighet och god forskningssed ska värnas och att verksamheten ska avpassas så att en hög kvalitet nås i forskningen.

Hur hanteras misstänkt oredlighet i forskning i Sverige och internationellt?

För statliga universitet och högskolor är det reglerat att de ska utreda misstankar om oredlighet i forskning inom den egna organisationen. De har möjlighet och ibland skyldighet att under pågående utredning hämta in ett yttrande från Expertgruppen för oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden. För övriga forskningsutförare finns inga bestämmelser om att eller hur de ska utreda misstankar om oredlighet i forskning. De flesta lärosäten har beslutat om en hanteringsordning som ska följas när misstankar om oredlighet uppstår, men bara drygt hälften har hanterat sådana misstankar. Under vårt utredningsarbete har många personer framfört att dagens system inte skapar en tillräckligt stor nationell enhetlighet i fråga om vare sig behandling av misstänkt oredlighet eller konsekvenser av konstaterad oredlighet. Det finns ingen nationell definition av oredlighet, inga särskilda regler för hur utredningarna ska gå till och inga riktlinjer för vilka konsekvenser oredlighet bör få. Expertgruppen för oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden har inte varit tillräckligt normerande, bl.a. till följd av att den har fått yttra sig i få fall (före 2016)

och att den har utgått från en annan definition av oredlighet än många universitet och högskolor. Det har också ifrågasatts om lärosätena verkligen kan vara helt opartiska när de utreder oredlighet inom den egna organisationen.

Kartläggningen av hur oredlighet i forskning hanteras i andra länder visar att systemen är mycket olika. Det primära ansvaret för att utreda misstankar om oredlighet ligger dock i de flesta länder på forskningsinstitutionerna och de flesta har någon form av central instans som spelar en roll i utredningsprocessen. Den centrala instansen för utredning av misstänkt oredlighet är ibland en statlig myndighet, ibland ett privaträttsligt organ och ibland en forskningsfinansierare. I vissa länder har den centrala instansen mandat att behandla konkreta ärenden medan den i andra länder enbart är rådgivande.

Förslag om att en ny myndighet ska utreda misstankar om oredlighet i forskning

Utifrån översynen av dagens reglering av hur misstänkt oredlighet i forskning ska utredas och de problem som har påtalats har utredningen dragit slutsatsen att det behövs en förändring av organisationen kring utredningar av misstänkt oredlighet för att systemet ska ge bättre förutsättningar för tillförlitlighet och rättssäkerhet. Vi har övervägt om det nuvarande systemet, där universitet och högskolor ansvarar för utredningarna, ska behållas men kompletteras med detaljregleringar för hur utredningarna ska gå till, om en möjlighet att överklaga besluten till en central instans i stället bör införas, eller om ett fristående organ ska ges i uppdrag att utreda alla fall av misstankar om oredlighet i forskning.

Vår slutsats i denna del är att ett system där ett fristående organ utreder alla misstankar om oredlighet bäst kan tillförsäkra att utredningarna hanteras på ett opartiskt, enhetligt och tillförlitligt sätt. Vi föreslår därför att utredningarna ska skötas av en självständig nämndmyndighet, *Oredlighetsnämnden*. Nämnden ska bestå av en ordförande, som är eller har varit ordinarie domare, och högst tio ledamöter med vetenskaplig kompetens inom olika områden. Bland ledamöterna ska finnas dokumenterad erfarenhet av arbete med frågor om god forskningssed. Hantering av andra avvikelser

från god forskningssed än de som utgör oredlighet ska skötas av forskningsutförarna själva.

I betänkandet föreslås att hanteringen fastställs i en ny lag om prövning av oredlighet i forskning.

Förslag om en lagfäst definition av oredlighet i forskning

Utredningen bedömer att den föreslagna lagen om prövning av oredlighet i forskning bör innehålla en definition av oredlighet i forskning som klargör vad som ska utredas av den föreslagna Oredlighetsnämnden. Vi har därmed övervägt vilka företeelser som bör klassas som oredlighet i forskning, om definitionen bör vara snäv, och enbart hänvisa till ett litet antal företeelser, eller vid, och inkludera ett större antal företeelser, och om den bör vara sluten, dvs. räkna upp alla företeelser som klassas som oredlighet, eller öppen, dvs. tillåta att fler företeelser kan inkluderas. Vi har slutit oss till att föreslå en snäv och sluten definition av oredlighet i forskning enligt följande:

allvarliga avvikelser från god forskningssed i form av fabricering, förfalskning eller plagiering som begås uppsåtligen eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning.

Denna definition anser vi innebär störst tydlighet och rättssäkerhet och vi bedömer att den kan få bredast stöd från forskarsamhället för att i vart fall det som definitionen utpekar tveklöst utgör oredlighet i forskning. Den liknar också lagfästa definitioner i andra länder. Genom en sådan snäv definition uppnås enligt utredningen dessutom en tydlig och rimlig avvägning av vilka fall av avvikelser från god forskningssed som bör utredas på nationell nivå och vilka fall som alltjämt bör hanteras av forskningsutförarna själva.

Förslag om vilka forskningsutförare som ska vara med i systemet och vilken forskning som ska kunna utredas

Reglerna om utredning av misstankar om oredlighet i forskning gäller i dag endast statliga universitet och högskolor. Utredningen har haft som strävan att alla forskningsutförare så långt som möjligt ska behandlas lika i det nya systemet. Vi föreslår därför att

Oredlighetsnämnden ska utreda misstankar om oredlighet i forskning hos alla statliga universitet och högskolor, övriga statliga och kommunala myndigheter och organ som kan likställas med myndigheter samt hos de enskilda utbildningsanordnare som har tillstånd att utfärda vissa examina. Statliga universitet och högskolor står för den absoluta merparten av dessa forskningsutförares sammanlagda forskning. I Sverige utförs en betydande mängd forskning och utveckling även inom den privata sektorn. Utredningen har övervägt om misstänkt oredlighet i privata företags, organisationers och stiftelsers forskning bör utredas av Oredlighetsnämnden. Vår slutsats är att en skyldighet för dessa att anmäla en misstanke om oredlighet till ett statligt organ och en skyldighet att förse organet med forskningsdata skulle vara ett alltför långtgående ingrepp i näringsfriheten och vi föreslår därför att de lämnas utanför systemet.

Även forskning utomlands som en del i internationella forskningssamarbeten ska kunna utredas, om forskningen har utförts av en forskningsutförare som omfattas av lagens bestämmelser. Vi föreslår också att Oredlighetsnämnden inte ska pröva oredlighet i forskning som grundas på omständigheter som är äldre än tio år, om det inte finns särskilda skäl för en sådan prövning.

Förslag om utredningarnas olika faser

Utredningen föreslår att de forskningsutförare som ingår i systemet ska vara skyldiga att till Oredlighetsnämnden anmäla alla misstankar om oredlighet i forskning inom den egna forskningsverksamheten som kommit till deras kännedom. Dessutom ska enskilda personer ha möjlighet att anmäla misstankar om oredlighet i forskning till nämnden, och nämnden ska också kunna ta upp utredningar på eget initiativ.

För att utredningarna ska kunna genomföras måste Oredlighetsnämnden få del av den information som den behöver. Vi föreslår därför att det i lag införs en bestämmelse om att forskningsutföraren på begäran ska lämna Oredlighetsnämnden den hjälp och de uppgifter, upplysningar och handlingar om aktuell forskning som nämnden behöver för sin prövning samt tillträde till de lokaler som använts vid forskningen. Oredlighetsnämnden ska dessutom få

utfärda förelägganden om uppgifter, upplysningar eller handlingar inte lämnas eller tillträde eller hjälp vägras. Ett föreläggande ska få förenas med vite. Känsliga uppgifter i materialet ska skyddas av sekretess.

Av Oredlighetsnämndens beslut ska det framgå om det föreligger fabricering, förfalskning eller plagiering i en forskning samt om en eller flera forskare har gjort sig skyldiga till oredlighet i forskning eller inte. Det är inte otänkbart att nämnden under sina utredningar upptäcker brister hos forskningsutföraren, vad gäller t.ex. utbildning, handledning eller forskningsmiljö. Oredlighetsnämnden ska i ett yttrande i samband med sitt beslut även få uttala sig om sådana brister hos forskningsutföraren som nämnden anser bör avhjälpas. Vi föreslår dock inte att nämnden ska ha något tillsynsansvar över forskningsutförarna. Vi anser heller inte att Oredlighetsnämnden ska fatta beslut om eventuella arbetsrättsliga eller andra konsekvenser för de forskare som har agerat oredligt, eller ge rekommendationer om sådana konsekvenser. Detta bör även fortsättningsvis vara ett ansvar för arbetsgivaren.

Om oredlighet i forskning har konstaterats föreslår vi att den forskningsutförare i vars verksamhet oredligheten har begåtts ska informera berörda forskningsfinansiärer, myndigheter, vetenskapliga tidskrifter och andra berörda om Oredlighetsnämndens beslut. Forskningsutförarna ska återrapportera till Oredlighetsnämnden vilka åtgärder som vidtagits med anledning av nämndens beslut. Vi föreslår också att statliga forskningsfinansiärer ges i uppdrag att finna gemensamma riktlinjer för hur de ska agera när oredlighet i forskning eller andra avvikelser från god forskningssed misstänks eller konstateras.

Förslag om rättssäkerhet för anmälare och anmälda

Utredningen har övervägt hur rättssäkerheten för den som anmäler misstänkt oredlighet och den som blir anmäld ska garanteras, och hur utredningar kan bedrivas med såväl offentlig insyn som integritet för den enskilde. Vi bedömer att det inte finns tillräckliga skäl för att motivera några långtgående avsteg från grundprincipen om offentlighet. Känsliga uppgifter om personliga och ekonomiska förhållanden ska dock kunna sekretessskyddas.

Utredningens förslag (se nedan) om att statliga universitet och högskolor ska främja medarbetares möjligheter att få råd och stöd i frågor om god forskningssed och avvikelser från sådan sed syftar delvis till att den som misstänker oredlighet ska få stöd för att våga anmäla. Det finns heller inget hinder mot att göra en anonym anmälan. För att ytterligare stärka rättssäkerheten vid bedömning av oredlighet i forskning förslår vi dessutom att Oredlighetsnämndens beslut ska kunna överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Förslag om upprätthållande av god forskningssed

Enligt utredningens mening bör forskarnas och forskningsutförarnas respektive ansvar för att forskning utförs i enlighet med god forskningssed förtydligas genom att ansvaret pekas ut i lag. Vi föreslår därför att det införs en bestämmelse om att den enskilda forskaren ansvarar för att hans eller hennes planering, genomförande och rapportering av forskning sker i enlighet med god forskningssed och en bestämmelse om att forskningsutföraren har det övergripande ansvaret för 1. att forskning sker i enlighet med god forskningssed, 2. att forskande, undervisande, teknisk och administrativ personal fortlöpande informeras om gällande regler för forskningsverksamheten, och 3. att de forskare som deltar i forskningen har tillräckliga kunskaper om god forskningssed. Bestämmelserna ska gälla alla forskningsutförare vars forskning kan utredas av Oredlighetsnämnden och de forskare som arbetar i dessa verksamheter.

För att skapa en samsyn kring vad som utgör god forskningssed föreslår vi att Vetenskapsrådet, Oredlighetsnämnden och det svenska forskarsamhället i samverkan ska utarbeta en svensk nationell uppförandekod gällande god forskningssed. Både offentliga och privata forskningsutförare kan delta i utarbetandet av uppförandekoden och ansluta sig till den. På så sätt kan uppförandekoden främja god sed hos alla forskningsutförare.

Utredningen anser att god forskningssed måste vara en fråga som engagerar alla inom universitet och högskolor, från den enskilda forskaren, till forskargrupper, prefekter, dekaner och rektorer. Ansvar och uppgifter behöver tydliggöras. Förutom de ovan nämnda ansvarskraven, som gäller alla forskningshuvudmän, före-

slår vi för statliga universitet och högskolor en förtydligande reglering om att de ska hantera alla andra fall av misstänkta avvikelser från god forskningssed än de som ska prövas av Oredlighetsnämnden, samt krav på att de ska fastställa riktlinjer för sin hantering av misstänkta avvikelser från god forskningssed och att de ska främja medarbetares möjligheter att få råd och stöd i frågor om god sed och avvikelser från sådan sed. I andra länder har det införts ombudspersoner vid universitet och högskolor dit medarbetare kan vända sig med frågor om god forskningssed. Utredningen anser att det skulle vara värdefullt även vid de svenska lärosätena.

Vi föreslår vidare att statliga universitet och högskolor till Oredlighetsnämnden ska redovisa fall av avvikelser från god forskningssed som de har hanterat och hur de arbetar för att främja god sed och förebygga oredlighet i forskning. För att kunskap ska spridas ska nämnden i en årlig rapport sammanställa, analysera och utvärdera information från forskningsutförarna och den egna verksamheten samt ansvara för omvärldsbevakning och kunskapsspridning gällande frågor om god forskningssed.

Forskningen inom området oredlighet och god forskningssed är begränsad. I betänkandet föreslås att det tillförs medel till sådan forskning för att ytterligare stärka det förebyggande arbetet.

Förslagens konsekvenser

Förslagen i betänkandet syftar till att bidra till värnandet av kvalitet och tillförlitlighet i svensk forskning, god forskningssed och allmänhetens förtroende för forskningen. Förslagen innebär bl.a. att frågor om god sed och oredlighet i forskning kommer att regleras i författning i större utsträckning än tidigare. Vissa av de föreslagna bestämmelserna bör dock snarast ses som ett förtydligande av rådande praxis än nya åtaganden för forskare och forskningsutförare.

Den föreslagna nya myndigheten Oredlighetsnämnden kommer att överta uppgifter som i dag sköts av forskningsutförarna och Expertgruppen för Oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden. Expertgruppen föreslås därmed läggas ner.

Förslagen innebär endast små eller försumbara ekonomiska konsekvenser för myndigheter och forskningsutförare.

Bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 2019.